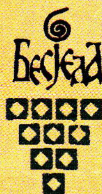
ПЕРО СЛИЈЕПЧЕВИЋ:

О СВ. САВИ

ПОПУЛАРНО ПРЕДАВАЊЕ
СА 12 СЛИКА.

ИЗДАЊЕ:
ШТАМПАРИЈЕ „ОБОД“, САРАЈЕВО
1924.

Urednik:
Nikola Novaković

(fototipsko izdanje)

ПЕРО СЛИЈЕПЧЕВИЋ:

О СВ. САВИ

ПОПУЛАРНО ПРЕДАВАЊЕ
СА 12 СЛИКА.

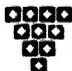
Banja Luka, 2011.

ПЕРО СЛИЈЕПЧЕВИЋ:

О СВ. САВИ

ПОПУЛАРНО ПРЕДАВАЊЕ

СА 12 СЛИКА.

ИЗДАЊЕ:

ШТАМПАРИЈЕ „ОБОД", САРАЈЕВО

1924.

СВ. САВА

са фреска у манастирима Псачи (лево) и Старом Нагоричину (десно).

Драга браћо,

Човек је наклоњен да мери све према себи. Па и ми, славећи Св. Саву, меримо његову вредност према нашим данашњим потребама и идеалима. Ми смо створили једну велику државу од разних покрајина и народа и бринемо се сада како да усавршимо ово наше јединство путем просвете. Према томе ми ценимо и рад Св. Саве, који је имао сличне бриге пре 700 година. Ми радимо на душевном стапању Срба, Хрвата и Словенаца, а онда је требало радити истом на стапању Срба.

Кад се наш народ доселио у ове крајеве, он је сав говорио готово истим језиком, и најстарији записи зову тај цео народ без разлике једним именом: Словенима. Да је било згодних прилика, ми бисмо се сви још давно ујединили у једну велику државу, основали један народ у данашњем смислу речи. Али су прилике биле неповољне. Делиле су нас велике балканске планине и реке, делили туђински утицаји и туђа сила. Место да се стапамо, ми смо се све више удаљавали једни од других. Ваљало је да чекамо преко 1300 година, да се ујединимо ту јуче.

Хрвати и Бугари створили су своје веће државе брже него Срби. Зашто? Зато јер су њихове земље биле равније, а вера свакога од њих само једна. Срби су напротив били издељени великим планинама, и завадиле су их међусобно њихове три вере: православна, католичка и богумилска. Нешто друго било је код Срба повољније него код осталих: нису били онако на ударцу страним народима као што су била њихова браћа. Хрвати су Мађарима спречавали излаз на море, као и Словенци Немцима, а Бугари су били пред вратима Цариграда: у сва три случаја борба се стога водила до слома. Сло-

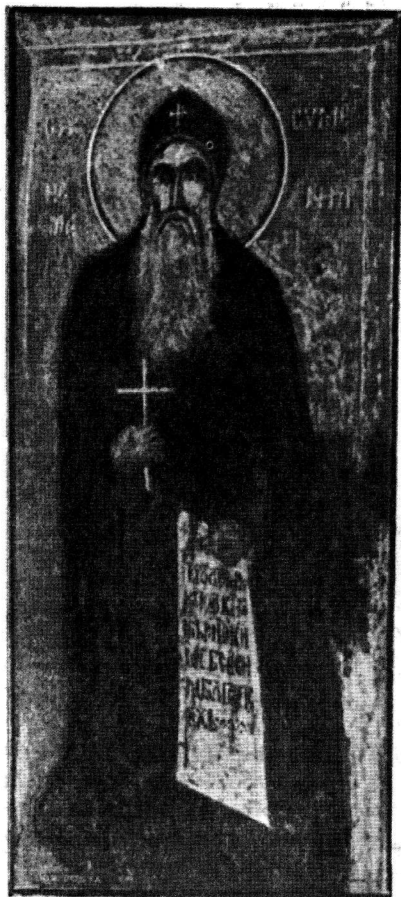
венци су прегажени у првим покушајима. Државе Хрватска и Бугарска, скршене, играју од 12 века сасвим споредну улогу. Српска држава, напротив, стално се утврђује тек од тада, али једном утврђена она је много дужег века него њене сестре. Због положаја и земљишта, Србима је било лакше бранити се од туђе силе него сложити се и ујединити међу собом.

Највећа је противност била између Приморја и Загорја. Ова разлика остала је и доцније и у

самој владарској титули свих Немањића, који се називају владарима „српских земаља и приморских“. Погледајте карту српских земаља. Њих дели велики планински венац који иде преко Коњица на Васојевићки Ком. Приморци, ближе култури, први су основали јачу српску државу, српску краљевину, са средиштем у Зети. Та држава пропала је убрзо јер је царској грчкој војсци било лако навалити од морске стране. Други покушај чини Стеван Немања с ону страну планина, у Рашкој, данашњем Новом

Пазару. Некад би победио он, а некад Грци. Али и кад га ови победе, не смеју да га прогоне у његове планине, у средиште његове државе. Они му тако признају потпуну самосталност године 1190, иако су га те године победили, јер су с других страна имали већих опасности. Питање је било **како** да се та држава очува, да ие пропане као што су пропале оне пређашње?

Немања
као монах Симеон (из манастира Псаче).

Погледајте још једном на карту. Немањина држава била је заклоњена од Грка на југоистоку планинским венцима који иду од Скадра до Косовске Митровице. На истоку она се заклонила својим Копаоником. На северу од Мађара, бране је бескрајне шуме и Рудничке планине, оне исте планине где су и јуче Аустро-Мађари сломили врат и где су и иначе запирали више пута у историји. Од југа, од мора, споменути ланац Дурмитора и Васојевићког Кома бранио је барем средиште Немањине државе. Једном речи, Немањина држава била је прилично осигурана од туђина и тереном и добром војском. Али она није била осигурана у погледу унутарњег јединства. Док је Немања био на престолу, он је чувао је-

динство својим личним угледом. Шта ће бити кад он оде? Хоће ли Захумљани, Неретљани и Зећани признавати старешинство Рашана, хоће ли богумили и католици признавати првенство православних?

Немања је увиђао да је највећа тешкоћа у вери, па је свом силом прегнуо да ојача православље: Он је, што обновио, што наново подигао око 12 манастира, међу овим последњим величанствену Студеницу, Ђурђеве Ступове, Хилендар и т. д.

Манастир Студеница.

(Рођена у Подгорици и крштена по католичком обреду, њега су поново крстили на православни начин). Богумиле је истребио просто силом, огњем и мачем. Али према католицима није се смела водити таква политика. Краљеви све Европе дрхтали су онда пред Папом. Наљутити Папу значило је код нас навући на се Млечиће и Мађаре, а Срби су имали доста посла и са самим Грцима. Осим тога приморски католици били су културно јачи од Загораца. С тога и Немања и доцнији Немањићи употребљују према Папи и према католичанству сасвим другу политику: политику пријатељства и што

бољих односа, политику мирнога натјецања. Барски надбискуп, поглавар католичке цркве у српским земљама, уживао је од почетка до данас пријатељство српских дворова. Његови људи рекли су једном у свађи и љутини Дубровчанима који су им претили Папом: „Шта је Папа, ко је Папа? Наш је Папа Краљ Урош наш господар!“ Српски владари и владарице оснивали су, обнављали и даривали католичке манастире, по приморју и Италији. Тим лепим начином, мирном утакмицом, они су мало по мало предобивали приморје, чак и у верском погледу. Зета се убрзо сматрала више српском него што је било Загорје, у коме је са проширењем превлађивао туђински грчки утицај. Така је ето била политика Немањића према западу. Али Папе нису биле задовољне пријатељством. Оне су тражиле покорност. У томе дакле погледу опасност је била отворена у време Немање. Шест година иза прогласа самосталности, он, као стар човек, оде у калуђере, мимоиђе старијег сина Вукана, и даде престо способнијем средњем сину Стевану. Вукан доби између осталога и Зету која је била већином католичка. Ожењен католикињом, он се стално ослањао на Папу и јавно говорио: „Нека

Стеван Првовенчани из Жиче.

Вукан Немањић из Дечана.

се само сврше дани оца мојега, па ћу се осветити". И заиста иза смрти Немањине изби рат међу браћом, међу Приморјем и Загорјем. Вукан позва у помоћ Мађаре, Бугари се натурише сами, Стеван побеже, углед династије паде, народ изгибе, земља опусти, Немањино дело пољуља се из самог темеља.

Ко је тада спасао Српску Државу? Спасао је најмаћи син Немањин Растко, који је тада већ био калуђер Сава. Он је радио и на личном измирењу завађене браће, иако не знамо у коликој мери. Али је учинио многе друге ствари које су биле много важније и које су спречиле да опет не избије таки сукоб. О томе ћемо говорити мало касније док се најпре упознамо са животом овога светог човека.

* * *

Једно пола сата од данашњега града Новог Пазара, уз речицу Рашку, леже рушевине старога Раса, престонице Немањине. Ту је одрастао његов трећи и најмлађи син Растко. Већ као дете истицао се нарочитом интелигенцијом и великом љубави према књигама. Благ, кротак, он је, вели животописац: „волео сиротињу", „избегавао свако празнословије и неумесни смех и до краја мрзио срамотне и раскалашене песме младићских жеља које слабе душу".*) У родитељском дому он се учио „светим књигама и лепом владању". Кад му би 17 година, прича животописац деси се да дођоше на двор неки светогорски калуђери који су купили прилоге за цркву. С једним од њих, некаквим Русом, Растко зађе у дуге разговоре о Св. Гори. Калуђер га толико занесе да младић реши да побегне с њиме. Знајући да га отац не би пустио у Свету Гору, он га замоли да га пусти у лов, а дружини рече да га причека сутра у зору ту и ту под планином.

Док су га ови чекали, он је већ бежао с Русом странпутицама у Свету Гору. Ловачка дружина, после узалудног чекања и тражења, јави великом жупану да је младића нестало. У двору настаде плач и забуна. Гневни владар посла потеру на све стране. Одмах се посумњало на калуђера пошто

*) Речи под наводницима узете су из старих животописа.

беше и њега нестало. Једна потера врати се из Скопља не нашавши ништа. Немања дозва једног старог и вештог војводу, који је знао земљу и језик, и посла га с оделењем коњаника да хита у Свету Гору. Даде му и писмо за солунског царског намесника да и овај запрети Светогорцима да не би младића закалуђерили. Кад се коњаници појавише на доглед Светој Гори, уставише знојне коње да предахну, и војвода запита неког пролазника, да није прошао такав и такав властелин с калуђером. Ми смо веома радознали како је војвода описивао младића, како ли је Растко изгледао. Животописац нам, нажалост, није тога забележио. Али се ми о томе можемо домишљати по другим записима и по неколико Савиних слика, које су сачуване у Милешеву, Дечанима, Пећи, Грачаници, Псачи и Старом Нагоричину. Растко је имао леп стас, дугуљасто лице, плаве очи под јаким завитланим обрвама: имао је црвенкасто плаву косу, „златозарније власи“, као што јасно видимо на слици у Нагоричину. У старије дане, као архиепископ, имао је дугу пуну браду, а на средини главе, на темену, он нема косе, па било да му је коса туда опала, било да се постризао, што је, судећи по сликама, вероватније. — Пролазник одговори војводи да су така два човека мало час прошла у манастир Русик. Кликнуше витезови, разведри се лице војводино, ободоше коње и поју-

Св. Сава

са рукописа једног псалтире, из год. 1643.

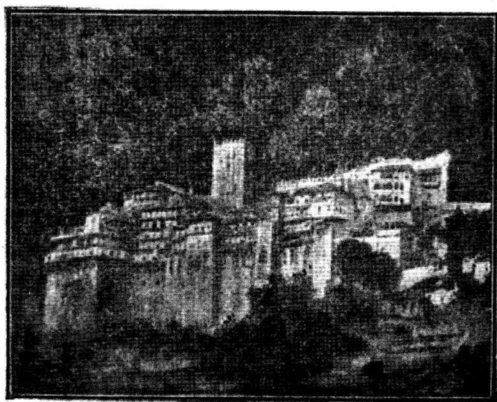
рише манастиру. И заиста они ту затекоше бегунца. Растко се најпре застиде, видећи колико се старац с толиким људма због њега замучио, па зачуђено рече војводи: „Како толику брзину учинисте и не облenисте се на путу са толике даљине места и са толикога труда?“ Стари верни ратник одговори без лукавства: Хвала Богу кад смо стигли пре него што си се закалуђерио, јер не знам како бисмо те иначе могли вратити. Господар је наредио да те одмах њему повратимо, а ако нећеш милом ми ћемо те везана њему довести! Растко одговори тихо и двомислено: „Нека буде воља Божија“. Растко се договори с игуманом како да раде. Приредише уморним путницима обилату вечеру, „која је трајала касно у ноћ“, а пошто је сутра дан освитала недеља, удесише да јутрења започне још из ноћи и да Растко пође у цркву. Војвода дозволи, али, „не смејући да га губи с очију“, пође у цркву и он са дружином. Бденија се отегнуше, уморни и вином напојени путници задремаше, и Растко им се искраде на високу манастирску кулу („пирг“). Кад се пренуше, и видеше да младића нема, дигоше вику и „почеше да бију калуђере нештедно“.

Стари војвода загрмље: Уграбисте сина од оца, али смо вас досад штедили ради чина који носите на себи. А ви ето опет украдосте младића од нас. Ако ми га одмах не издате све ћу вас на месту побити! Чувши то, и видећи да ће заиста крв да се пролије, Растко се јави са куле: „Људи, зар вас није стид? примирите се ево мене!“ Војвода стави стражу под кулу. Кад би зора и кад га зовнуше да полази, он се наже одозго већ пострижен и у мантији, и баци им своје властелинско одело, и своје русе косе, и једно писмо за родитеље, молећи их да се покоре вољи Божијој и да то понесу његовим родитељима. Они се окупише око тих ствари и нарицаху горко „за живим као да је мртав“. А кад пођоше, обазираху се докле год се кула могла догледати. — Све је то било негде 1192. године.

* * *

Зашто Растко остави дом и домовину, сјај и господство, коње и соколе, у цвету своје младости, у годинама кад се живот најволи?

Животописац Теодосије наводи и један фамилијаран разлог, можда истинит, можда измишљен да улепша причу: Растко се тужи руском калуђеру да хоће силом да га жене („браку причетати"), а он се боји да га „љубосластије мира сего" не одврати од светог заноса, па би да бежи. Било то тачно или не, Растка је његова нарав вукла на неко тако бегство. Прво, он је био од природе побожан. То се види по свему што је доцније радио и писао. Он је већ тада осећао што је после писао: „Живот је наш прах, пара и пепео". То му је било и у породици. Видели смо колико манастира подиже Немања. Манастире су подизала и Немањина браћа Срацимир и Мирослав. Од Мирослава нам је сачувано Еванђеље, најстарија књига коју имамо. Цела породица Немањића, како неки кажу, води порекло од свештеног лица, некаква попа Стевана, и очигледно је побожна. — Други узрок налазимо у

Павлов Манастир у Светој Гори.

Растковој личној нарави која је била сањалачка, занешена књигом. Света Гора била је онда једно од највећих средишта писмености, са мноштвом манастира и стотинама калуђера са свих страна света.

Та Гора, један од три крака полуострова Халкидике, на исток од Солуна, где се опремала наша војска 1916, има најлепшу природу што се може замислити. Ту су у тишини људи размишљали о Богу и животу. Какву је слику могао Растко имати слушајући Руса, можемо мислити по ономе дивноме месту народне песме, које наводи А. Гавриловић:

Боже мили чуда великога,
гледах чуда прије не виђена.
У Павлову светом манастиру
постављени од злата столови —
Навезе се триста калуђера,
навезе се на то сиње море,
прилог носе Светој Гори славној...

Бежећи, дакле, у Св. Гору, Растко је бежао на огњиште просвете.

О другим узроцима можемо само нагађати. Тај нежни младић видео је ружну сујету и непрестану борбу међу великашима, као што се вазда гложе прости људи на високим положајима; видео је борбу међу Немањом и његовом браћом. Видео је како је срећа променљива и код његова оца. Знао је колико државотворних покушаја узалуд пропаде пре Немање. Имао је прилике да види како је тешко простим сточарским народима, као што је био његов, издржати борбу против Византије, те најкултурније силе ондашњег целог света. Ако је желео да учини нешто велико, он није могао много учинити као световни владар мимо своја два старија брата: могао је само државу расцепити. — Колико је он све ово осећао још онда као младић, није лако рећи. Али знамо да су доцније управо ове државне и националне мисли испуниле сав његов живот и казивале му шта да ради и како да ради.

Сава, владарско дете, води државне бриге и под мантијом. Његова државничка акција почиње убрзо иза одласка. Убрзо он из Св. Горе саветује своме оцу да остави престо и да дође њему. Он му пише: „...ако си људе својих земаља просветио православном вером, ако си земље своје отребио

од криве вере и порушио ђаволске и многобожачке храмове... онда учини још једно дело ради славе небеске и радости вечне, потруди се и остави царство земаљско и дођи овамо у свето тихо уточиште у Св. Гору, да видим твоје свете беле власи, да их загрлим и да пољубим твоје свето лице, а ти да се нарадујеш чеду своме, да се насладим твоје свете љубави, коју не осетих толико година. Дођи господине мој и оче мој... жртвуј се за нас, те да добар углед будеш народу своме". Из ових Савиних редака осећамо сву ону фамилијарну љубав која још влада у нашим старим породицама, видимо сву чежњу члана за чланом. И Немања се правда пред својим великашима што иде у калуђере, велећи: „Не могу да живим растављен од мога сина". Али у Савину позиву било је и политике, кад пише оцу да се „жртвује": Немања је био већ стар, добро је било да завлада земљом млад и способан човек какав је био Стеван, који је још био као зет под заштитом грчкога цара, моћнога Немањина победитеља. Како знате, Немања је послушао сина, закалуђерио се заједно са женом, па дошао своме мезимцу у Свету Гору, подигао тамо задужбину Хилендар, и умро 1199. године на рукама свога сина.

Споменули смо како је затим настала свађа у српској држави и пао углед династије. Да тај углед ојача и да поврати слогу, Сава носи очеве кости у отаџбину. На пољу се међутим одигравају велики догађаји. Латини заузеше Цариград и грчко царство расцепи се на двоје. Видећи то, и осетивши сам на себи сву снагу Папе и Запада, Стеван мења политику те се и сам наслања на Запад. Он се растави са својом женом и поново се жени, кћерком дужда млетачкога, а од Папе моли краљевску круну. Папа му је и посла 1217. године. Старији зетски владари звали су се краљевима, али како изгледа нису стварно крунисани, зато се Стеван прозва Првовенчаним Краљем Српским. Тако се Српска Држава узвиси од Велике Жупаније на Краљевину. Док Стеван постиже овај политички успех помоћу Запада, Сава иде да постигне други, просветни, успех помоћу истока. Он оде 1219. године у Никеју у

Малу Азију, да моли грчког цара и патријарха да даду Србима црквену самосталност. Заправо, онда су српске земље потпадале под црквену власт архиепископије Охридске, која је била аутономна, и која се звала бугарском. Сава је знао, ако би се обратио њој, да би га она одбила. Он се дакле обраћа право цару и патријарху као највећим старешинама. Ови му све одобре што је тражио и одмах њега сама посвете за првог архиепископа самосталне српске цркве.

Зашто то Грци учинише тако лако? Због политичких прилика. Како рекосмо, Латини су били заузели Цариград. Католичанство је обузимало и Бугарску, па и сами српски владар ено се био везао са Папом. Зато је никејском цару било све добро дошло што год иде против Латина. Сава му је без сумње приказао како је православље у Србији у опасности и како је Никеја одвише далеко од Србије. Зашто цар и патријарх учинише на жао архиепископу у Охриду? Зато што је овај помогао једног царевог супарника. Ето тако, користећи се згодном приликом. Сава задоби просветну слободу српском народу, као што његов отац беше задобио политичку слободу.

Он одмах оснива у Српској Држави осам епископија, од којих су две имале столицу на самом мору: једна на Превлаци код Котора, а друга на Стону код ушћа Неретве. Јасно се види план Савин да полако јача православље и у Приморју. За епископе поставља он своје људе само Србе, а Грке збацује. Заједно са Стеваном, гради манастир Жичу као црквену престоницу. Остварена је жеља Немањина: поред „краља свих српских земаља и приморских“ ето седи „архиепископ свих српских земаља и приморских“. А кад је од српског краљевства постало царство, онда је и од архиепископије постала српска патријаршија. Где год је Сава стизао, подизао је цркве и црквена средишта, где не може цркве од камена, дизао је цркве од дрвета, а где се није могла дићи ни мала црква, наредио је да се бар дигну велики крстови. Савину мисао разумели су и доцнији владари српски, па и остали ве-

ликаши, па су се натецали ко ће више подићи лепих задужбина. Српски неимари шире Савину мисао све даље и даље, изван граница српске државе и дижу задужбине све тамо до Барање, до Славоније, до Хрватске, по Војводини и по Босни, до Цариграда и Јерусалема, а српски владари шаљу прилоге чак на Синај. Ето нечег видно, и трајно, да се народ поноси.

Колик су утицај имали сви ти манастири на душу доцнијих нараштаја, најбоље ћете осетити кад ви сами ступите у коју од тих древних задужбина. Са зидова са својих слика гледају на вас стари владари и владичице као да су још живи. Обузме вас поштовање и понос што је све то ваше, ви осећате да нисте од јуче, да сте бољи од Турчина, да је ваше царство од давнина, и да оно није било само земаљско, него и небеско. У тами ропства Задужбине су биле српски путокази. Кад је пропала српска држава, остала је њена верна сестра српска самостална патријаршија, па се она још даље проширила: од мора до Будим Пеште, и она је чувала народне идеале и народну мисао. Сваки њен члан, где био да био, осећао се војником Цара Лазара, чланом велике српске заједнице. Свештеник је био и политички и војнички вођа народа. Уз неке манастире, као код Горажде, Грачанице, Мркшине цркве и у Милешеву, крај гроба Св. Саве, биле су старе српске штампарије, једне од првих у нашим земљама. Најсветија од свих преосталих светиња био је овај Савин гроб. Ту се крунисао босански Краљ Твртко круном Немањића, не би ли он спасио њихово дело. Али бадава, и он паде, и све потисну турска сила. У дубини ропства, крајем шеснаестог века, Срби спремише устанак

Манастир Жича.

на северу и југу. Неки метнуше слику Савину у заставу као знамење. На Велики Петак 1594. год. бану чета Турака у манастир Милешево да носи свеца паши у Београд. Ковчег одвише тежак, бацише путем. Синан паша спали свечево на Врачару крај Београда дне 27. априла. Св. Саво дочекао је да га спали син српске крви. Потурчењак Синан паша мислио је да ће тиме убити и српску мисао. Али мисао је дух који се тако не убија. Мисао је у великом Врачарском пламену још јаче планула, још боље озарила српски народ, још више распламтила столетни српски гнев. У томе сјају сваки је гуслар изгледао као неки живи и многобројни светитељ који зове. Српски народ одазивао се као пијан. Кроз вешала и вериге, кроз коце и мачеве, кроз осамљеност и сиротињу, дизао се један против стотине, јер је осећао у својој лудој вери да се он бори за некакав небески завет. И силом тога заноса он је победио и цареве и краљеве и најзад ево испунио завет праотаца.

Признајући оволике заслуге српској цркви, ми не бисмо желили да нас погрешно разумете, као да кудимо друге цркве. Римско католичанство није сметало ни Француској, ни Шпанији, ни Пољској, ни толиким другим државама да изграде своју културу, своју националну културу. Али ипак, у приликама у којима се нашао српски народ, онако раскомадан на три вере, онако заробљен од више разних држава, онако мален и непросвећен, — за њ је српско-православна црква била спасоносна, не зато што је била православна, него зато што је била српска, народна, живи остатак, жива половина старе српске државне мисли. Нашој браћи католичке и муслиманске вере причали су верски учитељи већином о величини Рима и Стамбола, а не о величини народне прошлости. Зато је тај народ, са малим изузетцима као што је слободни Дубровник, заборавио своју стару државу и наново се освестио тек у новије време. Да су сви Срби тако учинили сам Бог зна шта би од њих било под копитама турским, арнаутским, немачким и мађарским.

* * *

У томе ето лежи важност Савинога дела у погледу српске цркве. Он је ту био више државник него свештеник. Сава је осим споменутих ствари вршио и дипломатске мисије. Кад је мађарски краљ Андрија ударио на Србе, Сава је ишао преда њ и наговорио га да се врати; тако је ишао и пред вођу вардарских крајева, опакога Стреза, те и његов напад осујетио.

Св. Сава био је и књижевник. Написао је, осим чисто црквених ствари, и животопис свога оца. Овај спис одликује се од осталих старих животописа тиме што је без досадне примесе којекаквих чудеса. Било је у нас књижевности и пре Саве. Знамо да су се у његово време спаљивале богумилске књиге. Стари поп Дукљанин пише да је своју Кронику, која се сачувала на латинском језику, најпре био написао на нашем језику. Он спомиње и народне књиге о српском краљу Владимиру. Али од свега тога ништа није сачувано. С тога је Св. Сава оснивач српске књижевности као писац најстаријег сачуваног дела.

Краљ Владислав
са фреске у Милешеву.

Сава је један од наших највећих организатора. Он се није имао када много бавити са књижевношћу. Он је имао да поставља темеље, да уређује ред у црквама, да доноси са истока црквене утвари и сасуде, да преписује црквене књиге и уредбе, да налази попове за народ и мајсторе за манастире, да путује по земљи: једном речи да своје време троши у она безбројна свакодневна дела која се не виде. Он је имао пуне руке посла од свакодневног рада, око организације. Какав је неред онда био

у народу у погледу вере види се по томе, што се многи нису ни крштавали ни венчавали, па је онда наредио да их попови купе на буљуке и накнадно крштавају и венчавају по црквама. Врло је занимљиво да га је као таквог народ и запамтио. О Св. Сави има више народних прича, и у једној од њих Св. Саво више хвали онога ко чини невидовна добра дела него онога ко хоће да ради само крупне ствари.

Тај владарски син и црквени владар, у исто је време и скромни народни учитељ. Животописац Данило спомиње како он као архиепископ скромно седи за истом трпезом у Жичи са осталим свештеницима које подучава за рад у народу.

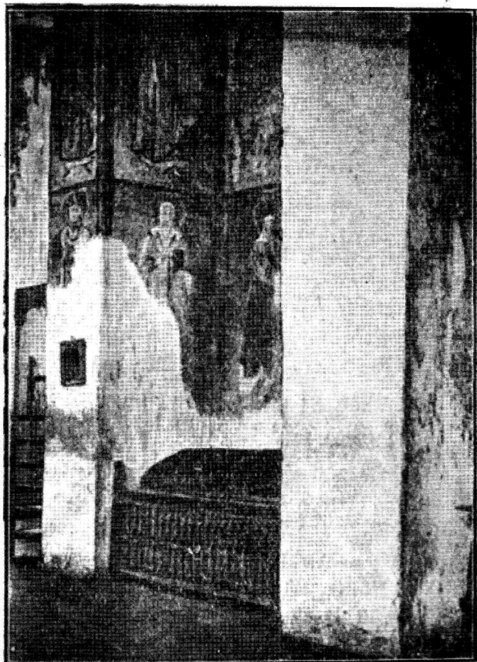
Црквени поглавар, дипломата, књижевник, организатор и народни учитељ — све у исто време! Ретко је људи код којих се нађу сва та својства заједно. То је оно што се зове цео човек. Св. Сава дао је пример доцнијим нараштејима да у народном просвећивању није доста казати шта треба, него ваља и сам радити, и сам ући у онај прости народ, прегорети таштину уметника и филозофа, и прионути за рад сеоског учитеља. Колика је била силна његова жеља за знањем, његов филозофски нагон, види се по његовој наклоности за путовањима. Осим Свете Горе и Никеје, он два пута путује у Јерусалим, и одатле даље до Александрије, Синаја, Мале Азије, до „турске стране“, и до Цариграда. Што год је тамо видео добро и лепо, памтио је да каже своме народу, као што је радио и доцнији просветитељ, калуђер и путник Доситије Обрадовић.

Спремивши другога да га наследи на престолу и утврдивши своје организаторско дело, Св. Саво се захвалио као и његов отац, да се посвети, под крај живота, сам своме духу. Ви знате да је он умро враћајући се са путовања по Азији, и то у Трнову у зору 14. јануара 1236. пошто је презебао служећи службу на Богојављење. Следеће године пренео је његове мошти други наследник Стевана Првовенчаног, Краљ Владислав, у Србију и сахранио, у своју задужбину Милешево 6. маја 1237. где се и данас познаје место гроба.

* * *

Драга Браћо,

Седам стотина година прошло је од Св. Саве до данас, и за толико векова много се шта променило. Вера не игра више ону улогу у животу народа коју је играла пре. Онда је вера и просвета било готово исто, а данас више није. Могао би неко рећи: Св. Саво хтео је везати веру такођер с државом и с народности, па је данас застарио, јер ми данас кажемо: вера је једно а држава и народност друго. Али ствар овако стоји: Св. Саво, оснивајући самосталну српску цркву, није мењао саму веру, нити се у томе одвајао од осталог православља. Он је хтео да подржави само црквену управу, организацију, дух цркве. Па и данас, све, ако је верско уверење приватна ствар, али свештенство, које вере било, треба да помаже држави и да васпита народ у народном духу. Просвета народа треба да буде народна. Св. Саво је дакле заточник наше националне просвете, нашега културнога завета међу народима. Онда је просветна идеја изгледала онако.

Гроб Св. Саве у Милешеву.

Да је он мислио само на веру као на веру, он би можда остао у Св. Гори. Ал он је мислио на свој народ, на просвету његову. Св. Сава, иако онако побожан, ставио је цркву у службу државе и народа, у службу најлепших људских идеала, а то су: слободан културни развитак људи. **Он је први схватио да се трајна народна држава не ствара само оружјем, него и заједничким идеалима. Заједница културног и политичког осећања у народу, то је креч и цименат који држи народну зграду; без тога се држава руши као свака сувомеђина.** Шта је остало у успомени народа од државе Самуила и Симеуна, Краља Сама и Краља Твртка? Ништа. Какав је њихов принос у општем благу људске цивилизације, у библији човечанства? — врло мали.

Али Савин народ сећа се свега као да је јуче било, скинуо је небо на земљу, дигао своје јунаке међу свеце. Беле Орлове Немањића, те знаке убојне силе, ми налазимо како седе на ступовима манастира, на одеждама краљева, налазимо их чак међу шестокрилим анђелима на златном крсту Душанову. Србин ратник сањао је о нечем небеском. У нашој историји има врло много зла и неваљалства, много лудости и себичности. Она је испуњена вечитом међусобном борбом, и ниједан српски владар није прошао без тога. Наша историја, учи нас често, вели Стојан Новаковић како не ваља радити. Али, има у њој и нешто сјајно као сунце, и то смо постигли у оном правцу који је Сава означио. Доказали смо да нисмо само груби балканци него и људи светлоносци, да нисмо само бојовници него и песници и градитељи. И зато се нашем народу диве велики људи. Имао је шта Милош рећи у Латинима, имамо и ми међу данашњим културним народима. И Бугари су имали самосталну цркву, али задужбина оставили нису, јер нису били градитељи као ми. Нису родили једног Св. Саве који би их учио да све царство није од овог света.

Ми смо данас пред сличном задаћом као Сава и Немања. И ми као и Немања ујединили смо земље, па се мучимо како да ујединимо и душе њиних становника, да нам држава буде чврста и дуговека.

Све је слично, само што је данас све веће него у време Саве и Немање. Немања је од Рашана, Зећана, Хумљана и Неретљана правио Србе; а ми данас тежимо да се по времену од Срба, Хрвата и Словенаца и многих других створи једна већа, јединствена, југословенска народна целина. Он је од племена правио народ, а ми од народа правимо нацију. Онда су ретке књиге преписивали калуђери, данас их избацују велике машине на хиљаде. Што је био Савин манастир, данас су школе за ђаке и „Народни Домови“ за одрасли прости народ. То

Хилендар.

су данас задужбине које ваља да дижемо сви, то су наше нове Жиче и Хилендари. Место осамљених примера Краљице Јелене, и Кнегиње Милице, које су поучавале девојке, ми данас имамо Школе за Домаћице, и т. д. Што су радили појединци то данас раде целе организације и удружења. Једном речи, променио се опсег, променио се донекле и правац рада, али је у главном остао исти дух, исти крајњи идеал. **То су идеали градитељства, братства, човечности.** Нама у младој држави треба љубави, и треба оних који стварају. То се не постиже дреком ни

препирком ко је бољи, него радом. „Покољења дела суде, што је чије дају свјема". Не заносити се оним што је рђаво у нашој историји, охолошћу оних који прикупљају и сепаратизмом оних које прикупљају. Сматрајмо сви ову велику државу својом, па ако нам не изгледа добро оно што у њој други чине, настојмо да ми учинимо нешто боље, јер је то кућа свију нас.

Да се послужим једним древним примером: Животописа цкрасно описује сусрет Савин са споменутим Стрезом: Савине „добре речи биле су као саће медено, а сладост њина душу лечијаше". А Стрез „говораше с горчином у души, не слатко но још бритко". Стрез је ишао да руши, а Сава да мири. Између ова два типа колеба се мученички геније нашег народа кроз векове: један је балкански бојовник, а други неимар, једнога води освета и мржња, а другога љубав, један је узак и виолентан, а други благ и широк — а обојица су била потребна у историји. У нашој средини има данас више Стреза него Сава, више мржње него љубави, а без љубави никад се ништа трајно није родило.

Са свега тога ми имамо разлога славити данас Св. Саву сви без разлике вере, јер је он у основи радио за овај заједнички идеал: у слободној држави слободна народна просвета, оригинална народна култура. Тражио је да и свештенство, које вере било, ради за идеале народа и државе. А то су баш савремени идеали. Просвета уједињује људе и народе, а дивљина их дели.

Напомене.

1. Литература.

Читаоца који жели да се опширније обавести о животу Св. Саве, упућујемо на ова главна дела, којима смо се и ми служили:

Андра Гавриловић: **„Св. Сава, преглед рада и живота“.** Београд 1900, 220 страна — Старе **Животописе Св. Саве,** од Доментијана и од Теодосија, издао је Ђуро Даничић, као и **Животе Краљева и Архиепископа Српских,** од Данила (где се такођер говори о Сави у животопису његова наследника Арсенија). — Београд 1860 и '65 (све троје на старословенском језику. — **Народне приче о Св. Сави** скупио је г. Станоје М. Мијатовић. Издање Матице Српске, Нови Сад 1913. — Животопис Немањин од Стевана Првовенчаног издао је Шафарик, а сад је приступачнији у издању „Времена“, Бд. 1924.

О општем културном стању и о догађајима у старој српској држави далеко је најбоље монументално дело К. Јиречека „Историја Срба“, коју је превео г. Ј. Радонић Бд. 1923. — Прегледно и популарно изложене су те ствари у лепој илустрованој **Историји Српског Народа** од г. М. Вукићевића (Београд 1912).

О улози српске цркве држао је г. В. Ћоровић своје приступно предавање на универзитету (**Покрети и Дела,** Београд 1920, први чланак).

2. Слике.

Слике смо узели с разних страна, и то: За Св. Саву из Псаче и Нагоричина, и за Симеуна Немању, послужили смо се одличним снимцима Срп. Краљ. Академије Наука која спрема о задужбинама велико дело те нам је снимке позајмила. — Св. Саву са рукописа из 17. в., Вукана, Стевана Првовенчаног и Владислава узели смо из „Историје Српског Народа у слици и речи“ од г. Вукићевића, по пријатељском допуштењу г. писца. Манастири Студеница, Жича и Хилендар узети су из дела г. Габриела Миле'а: **L' Ancien Art Serbe,** а Павлов Манастир из дела Charles'a Diehl'a: **L' Art Byzantin.** Гроб Св. Саве узет је по једној дописној карти, а карта Немањине државе цртана је руком.